

ne oraz bardzo różnorodne przejawy ich działalności: religijnej, wychowawczej, intelektualnej, artystycznej, ekonomicznej, politycznej, starając się uchwycić zachodzące w każdej z tych dziedzin zmiany. Podkreślić należy, iż wszystkie te zjawiska rozpatruje autor w powiązaniu z głównymi przemianami dokonującymi się w społeczeństwie angielskim, przy czym wykazuje z jednej strony ich wpływ na życie zakonne, z drugiej rolę zakonów w życiu społeczeństwa.

Między tomem pierwszym, a pozostałymi widoczna jest różnica konstrukcyjna. Tom pierwszy, złożony z dwóch części — chronologicznej, przedstawiającej ilościowy rozwój instytucji zakonnych i wybitne osobistości, które na rozwoju tym zaciążyły oraz rzeczowej, dającej obraz wewnętrznej organizacji życia klasztornego i zewnętrznej działalności zakonów — stanowi zwartą konstrukcyjnie całość. Partie analityczne, które zawiera, służą przedstawieniu ogólnego rozwoju instytucji monastycznych. Natomiast w dwóch następnych tomach zawarty jest wybór najbardziej węzłowych zagadnień, z których każde potraktowane jest w pewnej izolacji od pozostałych. Ocenę związków zachodzących między nimi i ich względnej wartości historycznej pozostawia autor czytelnikowi. Niemniej zagadnienia te dają w sumie obraz całości.

Wydaje się, że fakt, iż autor sam jest benedyktynem, posiada niemałe znaczenie dla samego dzieła. Gruntowna znajomość instytucji zakonnych, ich celów i założeń, ich — rzecz by można — ducha, pozwala mu zrozumieć i lepiej ocenić różnorodne przejawy ich działalności.

Każdy z tomów, szczególnie zaś pierwszy, posiada liczne dodatki, zawierające między innymi wykaz biskupów-mnichów (w każdym tomie), obliczenie wartości majątków klasztornych według Domesday Book (tom I); nadto tom pierwszy zawiera cenne tablice, przedstawiające filiacje poszczególnych domów zakonnych. Każdy też z tomów zaopatrzone jest w indeks osobowo-miejscowy i częściowo rzeczowy. Wyraźnie odczuwanym przy lekturze dzieła niedostatkiem jest brak jakichkolwiek map.

Eugeniusz Wiśniowski

David Knowles & J. K. St. Joseph, *Monastic Sites From the Air*, Cambridge at the University Press, 1952.

Dzięki współpracy fotografika i historyka powstała jedyna w swoim rodzaju książka traktująca o planach budowli klasztor-

nych w Anglii. Fotogramy lotnicze mają dziś szerokie zastosowanie w takich naukach jak: archeologia, geografia czy ekologia. W tym wypadku posłużono się zdjęciami lotniczymi terenu do opracowania planów, często nieistniejących już, budowli klasztornych — oddając tym samym w ręce historyka nową szczególnie cenną, bo precyzyjną, metodę zdobywania przekazów o przeszłości.

Zamieszczone w książce fotogramy przedstawiają kompleksy zabudowań klasztornych w różnych stadiach zachowania. Wyróżnić można pięć grup fotogramów: Pierwsza obejmuje obiekty istniejące do dziś w całości. Drugą grupę tworzą fotogramy ukazujące zabudowania klasztorne o mniej lub więcej zniszczonych elewacjach, które zachowały jednak jeszcze piętno architektoniczne. Trzecią grupę stanowią fotogramy obiektów pozbawionych zupełnie elewacji, a ich rzut poziomy wyznaczają jedynie szczątki ścian i fundamenty. Grupa czwarta to najciekawsza i najbardziej odkrywcza grupa fotogramów lotniczych tych terenów, na których wznosiły się niegdyś budowle klasztorne, a po których dzisiaj nie ma już żadnego śladu na powierzchni ziemi. Rzuty poziome takich budowli udało się bezbłędnie odtworzyć właśnie dzięki zastosowaniu fotograficznych zdjęć lotniczych terenu. Ostatnią wreszcie grupę omawianych fotogramów tworzą fotogramy ukazujące kompleksy zabudowań we wszystkich wymienionych stadiach zachowania.

Stronę fotograficzną książki opracował J. K. St. Joseph. Natomiast profesor Dawid Knowles — historyk — specjalista w zakresie historii zakonów w Anglii, zaopatrzył książkę przedmową oraz obszernym wstępem będącym właściwie osobnym studium, w którym stara się ustalić na podstawie wybranych obiektów charakterystyczny dla danego zakonu typ zabudowy klasztornej. Szerzej omawia plany klasztorów benedyktyńskich, cysterskich dominikańskich i franciszkańskich. Te ogólne rozważania poprzedzają dołączone do każdego ze stu trzydziestu fotogramów szczegółowe omówienia. Takie szczegółowe omówienie obejmuje: nazwę miejscowości, nazwę zakonu, do którego klasztor należał, położenie geograficzne kompleksu budowli oraz podstawowe dane historyczne. Dużo miejsca poświęcono omówieniu planu każdego budynku i wyznaczeniu mu miejsca w ustalonym wcześniej szeregu typologicznym. Na zakończenie każdego opisu podano dane bibliograficzne odnośnie do wydanych uprzednio planów i ich omówień. Książka zaopatrzona jest w spis treści sporządzony alfabetycznie według zakonów, co odpowiada równocześnie układowi

książki oraz w mapkę konturową Anglii i Szkocji, na której zaznaczone sfotografowane i omówione klasztory. Dołączono również katalog lotniczych zdjęć fotograficznych klasztorów i kościołów znajdujących się w posiadaniu uniwersytetu Cambridge. Omówiona książka jest pierwszą pozycją serii wydawniczej pod nazwą Cambridge Air Surveys.

Adam Chruszczewski